

Eğitimin Neliğine Felsefi Bir Bakış: Takiyettin Mengüşoğlu'nun İnsan ve Eğitim Görüşü*

Ayşe Çiğdem KOCAMAN^{**}

Makale Geliş / Recieved: 15.03.2021
Makale Kabul / Accepted:22.05.2021

Öz

Günümüzde insan eğitimine ilişkin yürütülen çalışmalara veya tartışmalara baktığımızda, büyük bir çoğunluğunun “insan ve onun eğitimi nedir?” sorusundan çok, daha etkin ve verimli bir eğitim yönteminin nasıl olması gerektiğine yoğunlaştığını, eğitimi, mesleki ve teknik bir sorun çerçevesinde öğretim metodu olarak ele aldığını, ayrıca eğitime ahlaki, dini, siyasi, ideolojik ve hatta ekonomik bir takım anlam ve amaçlar yüklediğini görmekteyiz. Ancak bu durumda, “eğitim nedir?”, “insanların eğitilmelerinin amacı nedir?” sorularına felsefi dayanakları bakımından bir yanıt vermek pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla insansal bir eğitimin neliği, amacı ve olanağının koşulları git gide unutulmakta ve/veya göz ardı edilmektedir. Peki, ama insanı herhangi bir amacın aracı yapmayan, ideolojik veya dinsel olmayan, taklitçilikten, ezbercilikten uzak, her türlü ahlaki değer yargılarının ötesinde, kişilerin, insan olmanın bilgisini edinebilmelerine yardımcı olan, tam anlamıyla insansal bir eğitim anlayışı olanaklı değil midir?

İşte bu soruya, Takiyettin Mengüşoğlu'nun ontolojik temelli felsefi antropolojiye dayanan insan ve eğitim görüşünden hareketle bir yanıt vermeyi amaçlayan bu çalışma, insanın ve bununla bağlantılı olarak eğitimin neliğini, insanın özerk bir biçimde en temelde ne için eğitilmesi

* Bu çalışma, 14-18 Nisan 2021 tarihinde, IV. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu'nda sunulacak ve tam metni basılmayacak olan sözlü bildirinin, başlığı, özeti değiştirilmiş, yeniden düzenlenerek makaleye dönüştürülmüş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, aysecigdem.kocaman@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1354-1335.

Künye: KOCAMAN, Ayşe Çiğdem, (2021). Eğitimin Neliğine Felsefi Bir Bakış: Takiyettin Mengüşoğlu'nun İnsan ve Eğitim Görüşü, *Dört Öge*, 19, 49-74. <http://dergipark.gov.tr/dortoge>.

gerektiğini irdelemeyi konu edinmektedir. Eğitimin neliğine, insana özgü fenomenlerden, başarılarından yola çıkarak ıstık tutan Mengüşoğlu'nun eğitim görüşü, kişilerin, insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran özelliklerinin bilgisini edinmelerine, olanaklarını geliştirebilmelerine, böylece gerçek anlamda bir insan olabilmelerine yardımcı olan insansal bir eğitimin mümkün olduğunu, tarihsel varlık alanıyla bağını kurarak göstermesi bakımından önemlidir ve dikkatle incelenmeye değerdir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Eğitim, İnsanlaşma, Tarihsel Varlık Alanı.

A Philosophical Look at the Nature of Education: Takiyettin Mengüşoğlu's View of Human and Education

Abstract

Considering the research and discussions on human education today, we see that they often focus less on the question of "what is nature of human and its education?" and more on what a more efficient education method should be like; they treat education as a teaching method based on a professional and technical problem, and ascribe to it a set of moral, religious, political, ideological, and even economic meanings and purposes. This makes it rather impossible to give an answer to the questions "what is nature of education?" and "what is the purpose of educating people?" on their philosophical basis. Thus, the nature, purpose, and conditions of human education are gradually forgotten and/or ignored. At this point, is it not possible to have an understanding of human education that does not turn humans into a means to an end, that is not ideological or religious, far from the practices of imitating or memorizing, that stands beyond any moral judgment, and that helps people acquire the knowledge of being humans?

Aiming to seek an answer to this question by Takiyettin Mengüşoğlu's perspective on human and education on the basis of his ontological anthropology, this article discusses the nature of human and education, and fundamentally what humans should be educated for. Mengüşoğlu's perspective on education sheds light on its nature based on certain phenomena and achievements specific to humans, indicating that a human education, which allows people to learn the characteristics of human beings and what distinguishes them from other living beings, to improve their possibilities, and thus to become real human beings, is possible; his view on the matter does so by establishing a connection with the the sphere of historical-being and is thus significant and worthy of careful examination.

Keywords: Human, Education, Humanization, The Sphere of Historical-being.

“İnsanın yeteneklerinin özgürce geliştirilmesi, eğitimin amacı, ‘ide’si olmalıdır”¹

Mengüşoğlu’na göre eğitim, insanı insan yapan temel bir fenomen, bir varlık şartıdır (Mengüşoğlu, 1977, s. 12). Ham birtakım biyopsişik yetenek ve çekirdeklerle dünyaya gelen insanın bütün kabiliyetlerini geliştirebilmesi ve bir form kazanabilmesi ancak eğitim sayesinde mümkün olmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 272). Dolayısıyla insan her şeyini eğitim yoluyla elde etmektedir, hatta insanın değer duygusunun gelişmesi, dünya, doğa, insan, adalet, hak, haksızlık, özgürlük vb. hakkında bir görüş tarzı kazanabilmesi, erken yaşta başlayan ve insanı biyopsişik bir bütün olarak ele almayı, onda hazır olmayan ham çekirdek ve yetenekleri geliştirmeyi amaçlayan bir eğitime bağlıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 280).

Fakat günümüz eğitiminin hala çok eski olan, derinliklere kök salmış görüşlere saplanıp kaldığına dikkat çeken Mengüşoğlu’na göre, bu görüşler, genellikle insanı ontik olarak çeşitli alanlara ayırmakta ve bu alanlardan birine ya da ötekine önem vermektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 279). Daha açık bir ifadeyle, eğitim, insanı biyopsişik bir bütün olarak inceleyeceği yerde, kaynağını insan hakkındaki eksik ve/veya hatalı görüşlerden alan bir anlayıştan hareketle, insanın sadece tavır ve davranışlarına yoğunlaşmakta ya da bilgisel/düşünsel yönünü geliştirmeyi hedeflemekte, öğrenim ve öğretim yöntemleriyle uğraşmaktadır (Mengüşoğlu, 1977, s. 14). Bunun yanı sıra, eğitime ahlaki, dini, siyasi, hatta ekonomik birtakım anlam ve amaçlar da yüklenmektedir (Mengüşoğlu, 1977, s. 14; 2015, s. 280).

Oysa Mengüşoğlu’na göre eğitim, temelini insanın varlık yapısında bulan bütün olanakları ve yetenekleri özgürce geliştirmeyi amaçlamalıdır (Mengüşoğlu, 1986, s. 105). Bu anlamda “eğitim özgür hareket edebilmez. Fakat bugünün eğitimi henüz özgür değildir; eğitim ya politik bakımdan yahut da din–mezhep bakımından bağlıdır” (Mengüşoğlu, 2015, s. 280). İnsan özerk bir varlık olarak değil, devlete, siyasete, ekonomiye, tekniğe veya dine hizmet etmek amacıyla yetiştirilmektedir. Ancak böyle pragmatik bir insan görüşüne dayanan eğitimin, insanı bir bütün olarak geliştirebilmesi, ona bir form verebilmesi, onu olgunlaştırabilmesi bir yana, yapabileceği tek şey insanı ancak şu veya bu amaç için araç olarak hazırlamaktır. Dolayısıyla öne sürülmüş herhangi bir amaç için araç olarak kullanılan insanın, özgürlüğü elinden alınmıştır (Mengüşoğlu, 2015, s. 280-281).

Mengüşoğlu’na göre bu koşullar altında, insanın olanaklarını tek yanlı olarak geliştiren bir eğitim anlayışıyla, insanın bir bütün olarak kendisini yetiştirmesi orta-

1 Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefecilerle Söyleşiler* içinde, Arslan Kaynarcağ, Elif Yayınları, İstanbul 1986, s. 105.

dan kalkar. İnsanın kendisini yetiştirebilmesi için her şeyden önce kendisini özerk bir varlık olarak görmesi gerekmektedir. Özerklik olmadan insanın kendisini yetiştirmesinden söz etmek mümkün değildir (Mengüşoğlu, 2015, s. 281). Bu nedenle eğitimde, insanı somut bir bütün, özerk bir varlık olarak ele alan, insanın sadece tavır ve hareketlerini, davranışlarını ya da bilgisel yönünü değil, bütün kabiliyetlerini geliştirmeyi amaçlayan antropolojik bir görüşten hareket edilmelidir. Daha açık bir ifadeyle, her eğitim anlayışı, bilerek, açıkça benimsenen ya da bilmeden, üstü örtük bir biçimde kabul edilen belirli bir insan görüşüne dayanmaktadır. Fakat “antropolojik temellere dayanan bir eğitim, insanı, bilerek bir bütün olarak göz önünde bulunduran bir insan görüşünden hareket eder” (Mengüşoğlu, 2015, s. 280). Bu nedenle Mengüşolu’na göre, insanın bir bütün olarak ham çekirdek ve yeteneklerini ancak antropolojik temellere dayanan bir eğitim geliştirebilir (Mengüşoğlu, 2015, s. 280).

Dolayısıyla çalışmada, insanı, ahlaki, dini, siyasi vb. herhangi bir amacın aracı yapmayan, taklitçilikten, ezbercilikten uzak bir eğitim anlayışı olanaklı değil midir sorusuna, Mengüşoğlu’nun eğitim anlayışından yola çıkarak bir yanıt verebilmek için öncelikle insan görüşünün ele alınması gerekmektedir. Böylece, insanın neliğini, onun somut bütünlüğünde, varlık şartlarının ürünü olan fenomenlerde, insanlığın ortak mirasını, yani tarihsel varlık alanını oluşturan insansal başarılar da arayan Mengüşoğlu’nun ontolojik temelli felsefi antropolojiye dayanan insan görüşünden hareketle, eğitimin her şeyden önce insanlaşmaya yönelik bir form kazanma süreci olduğunu, bu anlamda eğitimin, kişilerin, insanı insan yapan özelliklerin bilgisini edinebilmelerini, sahip oldukları olanakları ve gizil güçleri açığa çıkarabilmelerini, yeteneklerini özgürce geliştirebilmelerini amaçlaması gerektiğini ve bu türden geliştirici bir eğitim anlayışının da olanaklı olduğunu açıklığa kavuşturabilmek mümkün olacaktır.

Mengüşoğlu’nun İnsan Görüşü

Mengüşoğlu, insanın neliğine ilişkin yürüttüğü felsefi soruşturmasına, 20. yüzyılın başı itibarıyla öne çıkan dört insan anlayışının eksik ve/veya hatalı yönleriyle teker teker hesaplaşarak başlamaktadır. İnsanın varlık yapısını ele alan bu teorileri, ana çizgileriyle özetleyici bir şekilde Mengüşoğlu’nun gözünden aktaracak olursak, öncelikle Wolfgang Köhler’in Darwinizmden hareketle öne sürdüğü gelişme psikolojisi teorisine bakmak gerekir. Mengüşoğlu, bu teorinin, hayvanla insan arasında sadece bir derece farkı gördüğünü ve tür olarak insanı, tek hücreliden çok hücreliye doğru yükselen, oradan da gelişmiş bir organizmaya doğru ilerleyen biyolojik bir gelişme sürecinin son ürünü olarak kabul ettiğini öne sürmektedir. Gelişme psikolojisi anlayışında, birçok gelişmiş hayvan türü, zekâ, algı ve belleğe sahiptir. Fakat insan, daha çok zekâyâ sahip olmasıyla, yani bir derece farkıyla diğer gelişmiş hayvan türlerinden ayrılmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 27-29).

Mengüşoğlu'nun incelediği bir diğer insan anlayışı, Max Scheler'in, insanı *Geist* varlığı olarak kabul eden teorisi. Mengüşoğlu, Scheler'in, insanı psikovital varlık ve *Geist* varlığı olmak üzere birbiriyle ilgisi olmayan iki heterojen varlık alanına ayırdığını ve insanın neliğini, biyopsişik varlığının dışında, *Geist* varlığı olmasında aradığını belirtmektedir (Mengüşoğlu, 1965, s. 10). Scheler'de *Geist* "ruh-beden birliğinden oluşan psikovital alanla ilgisi olmayan bir varlık-alanıdır" (Mengüşoğlu, 2015, s. 31). Mengüşoğlu'nun deyişiyle "*Geist*, hayat adını alan psikovital alanın karşıt kutbudur; hayata karşıt bir ilkedir. *Geist* kelimesi, akıl kavramını içine alır; fakat aynı zamanda bir 'ide bilgisi'ne belli bir 'varlık alanı'na (*essentia*) yönelen belli bir 'algılama' aktına sahiptir" (Mengüşoğlu, 2015, s. 31-32). Bu özelliği ile kendisini kişinin aktlarında ortaya koyan *Geist*, öte yandan Tanrıda olduğu gibi ne ruha ne de bedene dayanmaktadır, yani onlar olmadan da vardır (Mengüşoğlu, 2015, s. 31-32). Bu anlamda *Geist*'in taşıyıcısı olan insan, hayatın ve organik olan her şeyin bağlılığından, baskısından, kösteklemesinden kurtulmuş, özgür ve aynı zamanda, biyopsişik yanına set çekebilen, gerektiğinde hayata "hayır" diyebilen bir varlıktır (Mengüşoğlu, 2015, s. 32-33). *Geist* sahibi bir varlık olan insanın bir diğer önemli özelliği ideleştirme aktını gerçekleştirebilmesidir. *Geist*, "bu 'ideleştirme' aktında *essentiayı*, 'real varlık'tan ayırır". Böylelikle elde edilen bilgi, bilimlerin dayandığı temel ilkeleri veya aksiyomları oluşturur (Mengüşoğlu, 2015, s. 33).

Mengüşoğlu'na göre 20. yüzyılın başı itibariyle öne çıkan insan anlayışlarından bir diğeri, Scheler'in düşüncelerini neredeyse tam tersine çeviren ve insanın ayırt edici özelliğini biyolojik yapısında arayan Arnold Gehlen'in biyolojik teorisi (Mengüşoğlu, 2015, s. 33-37). Gehlen, hayvanlarla karşılaştırıldığında, insanın fiziki görünümü, biyolojisi bakımından bir eksiklikler varlığı olduğunu ileri sürmektedir. İnsan, hayvan kadar güçlü ya da iklim şartlarına dayanıklı değildir, insanda bir organ ikelliği, gelişmesinde bir gecikme (*retardasyon*) söz konusudur (Mengüşoğlu, 2015, s. 37). Fakat Gehlen'e göre insan, bu eksikliklerini, zeka sahibi olması ve ellerini kullanabilmesiyle dengeleyip telafi etmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 35). İnsanın kültürü bile bu eksiklikleri kapatma mücadelesinin bir ürünüdür (Mengüşoğlu, 2017, s. 97).

Mengüşoğlu'nun ele aldığı bir başka insan anlayışı, kültür antropolojisi ve bu alanın önde gelen temsilcilerinden olan Erich Rothacker ve Ernst Cassirer'in düşünceleridir. Mengüşoğlu'nun deyişiyle "Rothacker'a göre, felsefi antropolojinin esas problemi insan kültürünün geniş alanını incelemektir" (Mengüşoğlu, 2015, s. 43). İnsana şekil ve stil kazandıran kültürel hayat, yasalara dayanan bir oluşturdur. Kültür antropolojisinin görevi ise kültürlerin gelişmesini ayakta tutan bu yasaları araştırıp bulmaktır. Öte yandan Mengüşoğlu'na göre Cassirer ise insanı şimdiki kadar kabul edildiği gibi bir *animal rasyonale* olarak değil, bir *animal symbolicum* olarak görmektedir. Cassirer'de insan, kendi yarattığı mitos, dil, din, tarih, sanat

ve bilimden oluşan bir semboller dünyasında yaşamaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 43). Bir toplumun kültürüne karşılık gelen semboller dünyası, mitos, dil, din, tarih ve sanat gibi sembol formlarından oluşmaktadır. Bunlar sayesinde insan, deneyimlerini, yaşantılarını yorumlamakta ve düşünceler dünyası ile bağ kurmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 43-44). Dolayısıyla Mengüşoğlu, kültür antropolojisinde, kültürün yaratıcısı olması açısından diğer canlı varlıklardan ayrılan insanın tam bir kültür varlığı olarak görüldüğünü, kültürün ise toplumdan topluma göre değişen bir gerçeklik alanı olarak kabul edildiğini ve insan felsefesinin asıl nesne alanının farklı kültürler olduğunu öne sürmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 43-45).

Buraya kadar anlatılan “insan nedir?” sorusuna yanıt bulma çabalarının çok kez birbiriyle çatıştığını belirten ve eleştiren Mengüşoğlu’na göre bu insan anlayışları, insana çeşitli açılardan bakmakta, insanın yapısal bütünlüğünü, ruh-beden veya biyolojik-psikolojik yön ya da biyopsişik ve tinsel yan şeklinde dualist bir yaklaşımla ikiye ayırarak parçalamakta, ayrıca insanın neligini, bu parçalardan birinde veya ön plana alınan parçanın bir ya da birkaç özelliğinde aramakta, dolayısıyla insanın somut bütünlüğünü gözden kaçırmaktadır. Ancak bu durumun bizi eksik bir insan anlayışıyla karşı karşı bırakacağına, insana ve yaşamına ilişkin sorunları aydınlatmaktan çok karartacağına, insana yolunu kaybettireceğine dikkat çeken Mengüşoğlu’na göre, kültür antropolojisi ise insanın varlık yapısını, insan olmanın temel koşullarını, yani yaşayan insanı, kişiyi temel almak yerine, toplumları ve toplumların kültürlerini ön planda tutmaktadır. Oysa toplumların özellikleri, kültürleri ile insanın varlık yapısı arasında bir fark vardır. İnsan hangi kültür çevresinden olursa olsun, nasıl bir kültür basamağı üzerinde bulunursa bulunsun, bu durum, insanın insan olarak kendisine özgü özelliklerini ortadan kaldırmaz. Bu nedenle kültür antropolojisi, insanın varlık yapısının niteliklerini ortaya koyamamakta, insan realitesini bütünüyle yansıtmak yerine, onun yanından geçmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 44-61). Bunların yanı sıra, ileride ele alınacağı gibi Mengüşoğlu’nun insanın tarihselliğine ilişkin düşünceleri göz önünde bulundurulduğunda, insanın varlık farkını, ruh, beden, *Geist*, psikovital alanda veya kültürde arayan bu insan anlayışlarının, insanın tarihsel bir varlık olduğunu dikkate almadıklarını söylemek de mümkündür (Mengüşoğlu, 2015, s. 81). Dolayısıyla Mengüşoğlu’na göre yüzyıllardan beri bilim ve felsefe ile uğraşan, her alanda inceden inceye araştırmalar yapan insan, kendisini unutmuş görünmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 19).

İnsanın ilk kez çağımızda özel bir felsefe dalında, kendi kendisini araştırma alanı yaparak, kendini hatırladığını, kendi problemlerine ve fenomenlerine döndüğünü belirten Mengüşoğlu, insanın somut bir bütün olduğu düşüncesinden hareket eden felsefenin bu dalına “felsefi antropoloji” adını vermektedir. Mengüşoğlu’na göre Batı’da bu alanda her ne kadar çeşitli adlar altında birçok araştırma yapılmış olsa da felsefi antropolojinin ayırt edici özelliği ontolojik temellere dayanmasıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 19).

şoğlu, 2015, s. 19). Felsefi antropolojinin ontolojik temellere dayanması, insanın özel bir varlık alanı olarak ele alınması ve insanın neliğinin, bu varlık alanından hareketle araştırılması anlamına gelmektedir. Ancak insanın varlık alanı deyişiyle ne ruh ile beden arasındaki ilişkiyi ne de *Geist*, logos, akıl ya da ide gibi kavramları kastetmediğini belirten Mengüşoğlu, insanın varlık alanından, onun somut varlık bütününde, yani yaşayan insanda temelini bulan bilim, sanat ve tekniğin yaratıcısı olma, eğitme-eğitilebilme, çalışma, devlet kurma, inanma, değerlerin sesini duyma, önceden görme, ideleştirme vb. insan fenomenlerinin, insan doğasının varlık öğelerinin, insanın yaptığı, ortaya koyduğu insan başarılarının anlaşılması gerektiğine dikkat çekmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 83). Mengüşoğlu, ontolojik temellere dayanan antropoloji ile diğer antropolojik teoriler arasındaki farkı şu sözleriyle dile getirmektedir:

Yukarıda sözü geçen öteki antropolojik teoriler de insan varlığından hareket etmiyorlar mı? Bu kolayca savunulamaz. Çünkü bu teoriler, yukarıda gösterildiği gibi, ya ruhsal-bedensel fonksiyonlardan, yahut biyolojik, psikolojik yeteneklerden, yahut da metafizik kavramlardan hareket ediyorlar. Bütün bu teoriler, araştırmacı ile insan fenomenleri, insan nesnelere, insanın varlık-öğeleri arasına kavramlar, kelimeler koyuyorlar. Gerçi onlar bu kavramları, fonksiyonları, mantıksal olarak tanımlıyorlar: Bu mantıksal tanımlara insan aklı karşı çıkamıyor. Fakat onlar gene de içsiz, soyut, belirsiz kalıyorlar; yapılan bütün açıklamalar dayanaksız havada duruyorlar; çünkü somut insan bütünlüğüne dayanmıyorlar. Sarf edilen bütün emekler boşa gidiyor; çünkü bağlarından kopmuş bu kavramlar, kelimeler, bize yeni bir şey kazandırmıyor, insanı tanıtmıyorlar. Bütün bu çabalar bizde öyle bir izlenim bırakıyor ki, sanki burada konuşan, incelemeler, tanımlar yapan araştırmacı, bu arada kendisinin de insan olduğunu, kendisi gibi insanlardan söz ettiğini unutmuştur (Mengüşoğlu, 2015, s. 83-84).

Dolayısıyla insanı ve insan yaşamına ilişkin sorunları, salt kavram ve kurgulara dayanarak anlamının mümkün olmadığını, böyle bir çabanın, insandan ve hayattan uzak bir masa başı felsefesinden ya da boş-laf, boş-söz yığını olmaktan öteye gidemeyeceğini belirten Mengüşoğlu'na göre insan doğası söz konusu olduğunda, mantıksal, soyut tanımlamalardan vazgeçilmeli, bu skolastik kalıntıları artık bir kenara atmalı ve varolan şeylerin kendileri incelenmeli, onların betimlemesi yapılmalıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 89). Aksi halde insanın neliğini bu türden içi boş kavramlarda aramak, çıkmaz bir sokağa sapmaktan farksızdır. Kavramlar ancak bir varolana dayandığı sürece bir anlam taşır. Bu nedenle yalnız kavramlara dayanarak yapılan her araştırma, boşuna dönen bir çarktır. Ancak felsefi bir araştırmada böyle bir amaç söz konusu olamaz. Çünkü felsefe, insanın kendisini, hayatını ve içinde yaşadığı dünyayı içten ilgilendiren, insanın sahip olduğu en açık bilgidir. Bu nedenle bütün varlık dünyası, insanın varlık bütünündeki yeri ve yapısını etkileri felsefenin bir inceleme, bir araştırma alanıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 93).

Mengüşoğlu, felsefenin bu işlevini Nietzsche'nin dile getirdiği şu sözlerle açıklamaktadır: “Felsefe, çıplak bir tanrıçadır; bundan dolayı da felsefe bir bilginler monoloğu, saklı, gizli bir okul gizemi olmamalıdır; ya da akademik gençler ile akademik yaşlılar arasında olup-biten tehlikesiz zararsız bir gevezelikten ibaret kalmamalıdır” (Akt. Mengüşoğlu, 2015, s. 93). Mengüşoğlu'na göre felsefenin işlevini yerine getirebilmesi ve bulunması gereken yere lâıyk bir bilgi ortaya koyabilmesi için fenomenlerin yakasını bırakmaması, kendisini kavram analizine kaptırmaması gerekir. Nitekim varolan fenomenler ne yadsınabilir ne de görmezlikten gelinebilir. İşte felsefi antropolojinin üstünlüğü, onun kavramlardan değil, insanın varlık alanlarından, öğelerinden hareket etmesi ve varlık türlerini, varlık öğelerini, varolanı yöneten temel ilkeleri, kategorileri inceleyen ontolojiye dayanmasıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 93-94).

Buna karşılık, insanı çeşitli alanlara, yeteneklere bölen teoriler, onu kendi varlık bütününden, varlık bağlarından kopararak, her şeyi bir *Geist* kavramından veya psikolojik ya da biyolojik bir kavramdan türetmeye çalışmaktadır. Ancak bu durum, fenomenlere uygun sonuçlara ulaşmayı engellediği gibi antropolojik problemlerde zorlamalara, kurgulara başvurmaya ve en nihayetinde insanın yapısal bütünlüğünü gözden kaçırarak, ontolojik temeli kaybetmeyi kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkarmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 74). Bunun yanı sıra, insanın varlık bütünlüğünü dikkate almaksızın, onu çeşitli öğelere bölerek, bunlardan birini veya birkaçını hayvana özgü olanla karşılaştırdığımızda, insan ile hayvan arasında ancak bir derece farkı görmek gibi bir yanılsa düşeriz. Mengüşoğlu'nun deyişle bu durum, “insansal olanın hayvanlaştırılması, hayvansal olanın da insanlaştırılması demektir” (Mengüşoğlu, 2015, s. 81). Oysa, insan varlığının ne parçalanması ne de öğelerinin herhangi bir dış neden yüzünden şu veya bu şekilde yorumlanması gerekir. İnsan her şeyi ile somut bir bütündür. Öyle ki insan “biyolojik varlığının düzeninde, biyolojik başarılarında da bir bütündür” (Mengüşoğlu, 2020a, s. 83). Bu bakımdan bile birbirinden çok farklı olan insan ve hayvan arasında bir derece farkı değil, tam bir apayrılık söz konusudur. Bu apayrılık ise insanın *Geist* varlığı olmasından değil, somut bütünlüğünden kaynaklanmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 13).

Dolayısıyla Mengüşoğlu'na göre ontolojik temellere dayanan antropolojinin kalkış noktası, Scheler'in yaptığı gibi insanla hayvan arasında bulunduğu önceden kabul edilen herhangi bir varlık farkı değildir. Nitekim, “eğer insanla hayvan arasında böyle bir fark varsa, bu fark, insan fenomenlerinin bir önyargıya dayanmayan incelemesinden çıkmalıdır” (Mengüşoğlu, 2015, s. 74). Bu nedenle, “ontolojik antropoloji, insanın kökünü, kaynağını göstermeye çalışan *filogenetik* teorilere” de dayanmaz (Mengüşoğlu, 2015, s. 76). Bunun yanı sıra, insan gruplarında ortaya çıkan kültürel birtakım özelliklerle de ilgilenmez. Felsefi antropolojinin başlıca ödevi, insan gruplarından değil, yalnız insana özgü olandan hareket etmek, bütün

insanlarda, insan gruplarında karşılaştığımız fenomenleri ele almak ve işlemektir (Mengüşoğlu, 2015, s. 48). Daha açık bir ifadeyle, ontolojik esaslara dayanan antropoloji “ne metafizik bir *Geist* kavramından, ne Darwinci bir gelişme kavramından, ne herhangi bir psişik yetenekten; ne insanda bulunduğu kabul edilen organ-eksikliğinden, bir *organ-ilkelliğinden*, bir gecikmişlik (*retardasyon*) olayından, ne de sınırlandırılması güç olan bir kültür kavramından hareket” etmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 74). Bununla birlikte, felsefi antropoloji, felsefede alışlagelmiş bütün sistemlere ve izm’lere kayıtsızdır; onun ilgi alanı, somut insanın günlük hayat fenomenleridir (Mengüşoğlu, 2015, s. 249).

Bu noktada insanın konkret varlığını gözden kaçıran antropolojilere karşı, herhangi bir teoriye ya da önyargıya dayanmadan, insan fenomenlerinden ve başarılarından yola çıkan Mengüşoğlu’nun antropolojisinin üç temel felsefi kaynaktan beslendiğini söylemek mümkündür (Tepe, 2012, s. 213-227). Mengüşoğlu’nun insan görüşünün dayanaklarından biri, Kant’ın düşünceleridir. Mengüşoğlu kendi insan görüşüne giden yolda ilk adımların, insanı, geliştirilebilecek olanaklara sahip, yapıp eden, eğitilebilen, öğrenen, başarılarını kuşaktan kuşağa aktarabilen, varılması gereken amacın idesini arayan bir varlık olarak gören Kant tarafından atıldığını belirtmektedir. Mengüşoğlu’na göre Kant, kimi diğer antropoloji teorilerinde olduğu gibi insanı herhangi bir kavramla bağlamayıp, açık bir varlık olarak tanımlamış ve ontolojik temellere dayanan antropolojiye çok yaklaşmıştır. Bunun da ötesinde Kant, insanın otonom bir varlık olduğunu gösteren ilk filozoftur. Felsefi antropoloji için insanın otonom bir varlık olarak görülmesi ise bir ön koşuldur. Çünkü otonomi, insanla hayvan arasındaki varlık farkını ortaya koyan bir faktördür (Mengüşoğlu, 2015, s. 62-63). Ancak Kant’ın, insanın otonom, özgür bir varlık olduğunu göstermek için dual bir görüşten hareket ettiğini öne süren Mengüşoğlu, felsefi antropolojinin, insanı iki alana bölmediğini, ama otonomi probleminden de vazgeçmediğini belirtmektedir. Felsefi antropolojisinde bu anlamda her türlü dualitenin ortadan kaldırıldığına dikkat çeken Mengüşoğlu’na göre insan sadece akıl, ruh veya beden olarak değil, bütünüyle otonom bir varlıktır (Mengüşoğlu, 2015, s. 65).

Bunun yanı sıra, Scheler’in, felsefi antropolojinin görevini, insana özgü başarıların ve insanın yarattığı eserlerin, onun varlık yapısından nasıl çıktığını eksiksiz bir şekilde göstermek olarak belirlemesi, Mengüşoğlu’nun, her türlü varsayımdan uzak, insan-hayvan arasındaki varlık farkına girmeden, sade ve insanın ontik bütünlüğünden yola çıkan bir antropoloji geliştirmesinde etkili olduğu söylenebilir (Örnek, 2017, s. 101). Öte yandan, Mengüşoğlu’na göre bir bütün olarak insanın neliğini ortaya koyabilmek, insanı tek bir özelliğe veya kavrama indirgemeyen, olana yönelen, olana ilişkileri ve bağlantıları içinde görmeye çalışan ontolojik bir bakışla mümkündür (Mengüşoğlu, 2015, s. 89). Dolayısıyla felsefi antropolojinin ancak ontolojik bir temele dayandığında insan fenomenine uygun bilgilere ula-

şabileceğini düşünen Mengüşoğlu'nun insan görüşünü besleyen üçüncü kaynak, Nicolai Hartmann'ın varlık tabakaları inşa eden yeni ontolojisi ve fenomenolojiye ilişkin düşünceleridir (Örnek, 2017, s. 101).

Hartmann'ın ontolojisinin yalnız insan fenomenlerine uygun gelecek bir felsefi antropolojiye temel hazırlamaktan ibaret olmadığını belirten Mengüşoğlu, tabakalar teorisinin, felsefe ve bilimde çığır açıcı bir nitelikte olduğunu düşünmektedir. Mengüşoğlu'na göre, doğal dünya düzeninden hareket eden Hartmann'ın ontolojisinde her şey, ortak bir varlık dünyası içinde, birbirine çeşitli bağlarla bağlanmıştır. Kategoriyel bağlar tüm varlık alanlarını birbirine bağlamaktadır. Ancak insan bu bağlardan kopmuş, soyut bir varlık değildir, kendi varlık derecesine ve tarzına göre doğanın bir parçasıdır. İnsanın özel bir yeri olmasına engel oluşturmayan bu durum, onun ancak özel yerini anlamamızı sağlamaktadır (Mengüşoğlu, 2020b, s. 271). İşte Mengüşoğlu, bu ontolojik bakışla real dünyanın bir üyesi olan insanın kendisine yönelen, kendi yapıp ettiklerini nesne edinen, fenomenleri gören ve gösteren, insan yaşamına kayıtsız kalmayan felsefi antropolojisini ya da insan felsefesini, Kant, Scheler ve Hartmann'dan gelen öğelerden oluşan bir zeminde ortaya koymaktadır (Örnek, 2017, s. 101). Böylece özgün bir felsefi antropoloji geliştiren Mengüşoğlu, temelinde bilgi olan bir antropoloji görüşü ile bir insan tasarımı arasındaki farkı da gözler önüne sermektedir (Kuçuradi, 2017, s. 107).

Mengüşoğlu'nun felsefi antropolojisinin, çağdaş antropolojiler arasındaki özel yeri, değeri ve önemi, metafizik yönden yüklü pek çok kavramı ustalıkla bertaraf etmesinde, insanı tek bir kavram veya özelliğe indirgmeden, bütünlüğünü parçalamadan, açık bir varlık olarak görmesinde yatar (Örnek, 2017, s. 101). Kuçuradi'ye göre, Mengüşoğlu'nun en önemli özelliği, özgünlüğü, yani insanı, tür olarak insana özgü etkinliklerden yakalamaya çalışmasıdır. Mengüşoğlu'nun analizini yaptığı insan fenomenleri, geliştirilmeye elverişli insansal etkinliklerdir (Kuçuradi, 2017, s. 176-177). Bunun yanı sıra Mengüşoğlu, fenomenlere ilişkin çözümlerinde, tür olarak insanın özellikleri kadar, olanaklarını da sergilemektedir. Dolayısıyla Mengüşoğlu'nun antropolojisi, felsefenin insanla ilgili diğer alanlarındaki problemlerine bakmada hareket noktası oluşturabilecek niteliktedir (Kuçuradi, 2017, s. 117).

Çağımızda yeni bir felsefe dalı olan antropoloji, insanın bütün yapıp ettiklerini, bunların ürünü olan başarıları, insan fenomenlerini incelemeye, betimlemeye ve bunlara dayanarak insanı anlamaya, varlık yapısı bakımından diğer canlılardan ayırt eden yanını görmeye çalışmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 82). Ancak Mengüşoğlu'na göre bunun anlamı, biyolojik veya psikolojik araştırmaların gereksiz olduğunu iddia etmek değildir, insanın neliği söz konusu olduğunda bu bilimlerin yetkilerinin sınırlandırılması demektir (Mengüşoğlu, 2017, s. 16). Çünkü insanı bir obje olarak inceleyen bilimler, onun ancak organik ya da psişik

işlevleri hakkında bilgi sağlarlar. Örneğin, insanın idrak, bellek, zekâ, karakterlerinden vb. söz eden psikoloji, insanın bu fenomenlerini incelerken, bize bu fenomenlerin bağlı olduğu şartları, yasaları tanıtır. Fakat psikoloji bu araştırmalarına dayanarak ya da insana bir “denek” gözüyle bakıp, hayvan psikolojisinden edindiği sonuçlardan hareket ederek, insanın neliğini ele almaya kalkışırsa, aldanır, insanın bütünlüğü hakkında ulaştığı sonuçlar insanı tanıtmaz. Bu nedenle, bu türden bir yaklaşımla insanın bütünlüğüyle ilgili konuşmak psikolojinin yetkisi dışında kalır (Mengüşoğlu, 2020a, s. 235).

Mengüşoğlu’na göre insanı bir bütün olarak ele almak, insan fenomen ve başarılarını tahlil edip, buradaki problemleri araştırmak, konkret insan ve konkret hayvandaki zıt fenomenleri ortaya çıkarmak antropolojinin işidir (Mengüşoğlu, 2017, s. 16). Nitekim bu zıt fenomenlerin tahlilinde ne kadar derinleşilirse, insan doğası ile hayvanın varlık yapısı arasındaki fark o kadar açığa çıkacaktır (Mengüşoğlu, 2015, s. 83). Bu şekilde hareket edildiğinde ise hayvanda ne bilgi, dil, ne bir inanma, değer duygusu, önceden görme ve önceden belirleme, tavır takınma, ne de bir sanat, teknik ya da başarıların kuşaktan kuşağa aktarılması, tarihsellik görülecektir (Mengüşoğlu, 2015, s. 81). Bu nedenle “hiçbir endişe, insan fenomenlerine karşı gözümüzü kapamaya bizi mecbur etmemelidir” (Mengüşoğlu, 2020a, s. 83-84). Mengüşoğlu’na göre “bu cesareti gösterdiğimiz an, çözülemeyen gibi görünen birçok problemin yeni bir ışıkla aydınlandığı, hatta belli bir çözüm şekline yaklaştığı görülecektir” (Mengüşoğlu, 2020a, s. 84). Böylece antropoloji, bir zooloji olmaktan da kurtulacaktır (Mengüşoğlu, 2015, s. 13).

Dolayısıyla felsefi antropoloji, insanı hayvanlaştırmadan, herhangi bir benzetmeye başvurmadan bugün ve tarihte karşılaştığımız, biyopsişik bir bütün olan, yaşayan somut insanın kendisine bakar (Mengüşoğlu, 2015, s. 76). Peki, ama somut insan ne demektir? Bir bütün olarak somut insanla nerede karşılaşıyoruz? Mengüşoğlu bu soruları şöyle yanıtlamaktadır: “İnsan bilim tarafından uydurulmuş bir kavram değildir; o bütün yapıp-etmeleriyle birlikte öteki varolan şeyler yanında yerini alan bir varlık alanıdır. (...) bütün olarak somut insanla günlük hayattaki en yalın işlerde, bilim, teknik, sanat gibi en karmaşık eylemlerde karşılaşıyoruz”. Diğer bir ifadeyle, insanı somut bir bütün olarak ancak fenomenlerden, yapıp etmelerinden ve bu yapıp etmelerinin sonucunda ortaya koyduğu başarılarından hareketle kavrayabilir ve anlayabiliriz (Mengüşoğlu, 2015, s. 75).

İnsanın bütünlüğü ile ortaya çıktığı bu fenomen ve başarılar doğrultusunda Mengüşoğlu’na göre insan; bilen, yapıp-eden, değerlerin sesini duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür hareketleri olan, ideleştiren, kendisini bir şeye veren, seven, çalışan, konuşan, inanan, devlet kuran, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, disharmonik, biyopsişik bir yapıya sahip, plastisitesi olan, eğitilip-bükülebilen, bir form kazanabilen, dolayısıyla eğitilebilen ve eğiten, zama-

nın üç boyutunda yaşayan, yani geçmişi bugüne bağlayan ve geleceğini planlayan tarihsel bir varlıktır (Mengüşoğlu, 2015, s. 19-20, 75-76). Temelini tür olarak insanın varlık yapısında bulan insana özgü bu fenomenler, bir yanıyla doğrudan insanın başarılarıdır, diğer yanıyla olanakları, yetenekleridir. Söz gelimi, insanla birlikte ortaya çıkan bir varlık alanı olarak dil, konuşma böyle bir fenomendir. Nitekim aynı durum insanın doğal, kalıtsal yetenekleri, biyopsişik varlığı ile disharmonisi için de geçerlidir. Öte yandan, bilgi, sanat, teknik, din, devlet ve benzerleri ise insanın başarılarıdır ve aynı adı taşıyan fenomenlerin bir karşılığıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 75). Mengüşoğlu'na göre bu fenomen ve başarılar birbirine sıkı bir biçimde bağlıdır. İnsanın bütün yetenekleri birbirini tamamlamakta, birbirine dayanmakta ve bir bütün oluşturmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 336). İnsan tüm bu yeteneklerini ve olanaklarını geliştirebilir ya da ilkel bir basamakta sürdürür, ama ortadan kaldıramaz. Çünkü onların ortadan kalkması, bir anlamda insanın kendisinin de yok olması demektir (Mengüşoğlu, 2015, s. 75). Başka bir deyişle, bu fenomen ve başarılar olmadan insan, şimdi ve tarihte karşılaştığımız şekliyle yaşayamaz (Mengüşoğlu, 2015, s. 76).

Realiteyle uyuşan bir insan görüşü ortaya koyabilmek için insanın tarih boyunca yapıp ettiklerine bakan Mengüşoğlu'na göre bu fenomen ve başarılar, insan varlığının taşıyıcısıdır. İnsanın neliğini, insanın olduğu her yerde, her zaman ortaya çıkan bu fenomenler doğrultusunda anlamaya ve açıklamaya çalışan Mengüşoğlu, her bir insanda gördüğü özellikleri ve her insanın çeşitli derecelerde gerçekleştirebileceğini düşündüğü insana özgü bu başarıları, Nietzsche'nin bir deyişi ile "insanın varlık koşulları" olarak adlandırmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 76). Mengüşoğlu'na göre varlık koşullarından olan insan başarıları alanı, insanın tarihselliğinin bir ürünüdür. İnsanın tarihselliği de temelini, insanın varlık koşullarının, yapıp etmelerinin ürünü olan insan başarılarında bulur (Mengüşoğlu, 2015, s. 224-225). Mengüşoğlu, insanın ve insan başarılarının tarihselliğini şu sözleriyle açıklamaktadır:

İnsanın tarihi bir varlık olması demek, onun bütün başarılarıyla, başından geçen ve geçmiş olan bütün olaylarla zaman dimension'larına kök salması demektir. Zamanın dimension'larına kök salmak demek, insanın geçmişi, geçmişteki başarıları bilmesi, şimdiyi geçmişin başarılarına dayanarak ve geleceği hesaba katarak yaşaması demektir. Bu, geçmişteki başarıların izlenmesi, hataların tasfiye edilmesi, bir kontinuite'nin kurulması demektir (Mengüşoğlu, 1968, s. 116).

Dolayısıyla Mengüşoğlu'na göre "her başarının bir tarihi vardır; çünkü insanın kendisi tarihsel bir varlıktır" (Mengüşoğlu, 2014, s. 194). Ancak insan başarıları, yalnız şu veya bu bireyin ya da tek bir ulusun işi değildir. İnsan başarıları, geçmişte yaşamış olan birçok insan gruplarının, ulusların bıraktığı bir kalıttır (Mengüşoğlu, 2015, s. 224). İşte o kalıt, yani bütün insanlığın tarih boyunca yapıp etmelerinin

ürünü olan insan başarıları, tarihsel varlık alanını oluşturur (Mengüşoğlu, 2014, s. 194-195). Doğal varlık alanının, yani fiziki evrende var olanların dışında, oluş halinde olan tarihsel varlık alanı, bütün insan eylemlerinin sonucunda ortaya çıkan başarıları ve bütün insan grupları arasında olup biten olayları kapsayan bir alandır (Mengüşoğlu, 2014, s. 193). Diğer bir ifadeyle, insan başarılarının oluşu ve nesilden nesile aktarılması, tarihsel bir süreç içinde gerçekleşmektedir ve bu süreçte bütün insan fenomenleriyle birlikte başarıları ve bunları yöneten/belirleyen ilkeler, kendi başına bir realite olan, insanı ve onun yaşamını doğrudan etkileyen tarihsel varlık alanını oluşturmaktadır (Mengüşoğlu, 2014, s. 194-197).

Fakat insan başarılarının ortaya çıkması ve kuşaktan kuşağa aktarılması kendiliğinden olup bitmediği gibi bunlardan olumlu ya da olumsuz yönde yararlanmak da olasıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 224). Daha açık bir ifadeyle, Mengüşoğlu'na göre tarihsel varlık alanını oluşturan insan başarıları, kesintisiz bir süreklilik göstermekte ve bir bütünlük içinde birbirini tamamlamaktadır. İnsan da kendi başarılarının kesintisizliğini her zaman canlı tutmak zorundadır. Aksi halde “insan kendi başarılarının ‘oluş’undan kopar. Eğer böyle bir kesintisizlik sürekli olursa, bu, uluslar için önceden kestirilemeyen tehlike dolu sonuçlar doğurur. Onlar bu yüzden tarihin akışı tarafından kenara atılabilirler; hattâ o ulus tarih sahnesinden silinip süpürülebilir” (Mengüşoğlu, 2015, s. 116). Dolayısıyla tarihsel varlık alanının bugün geldiği nokta, insan başarılarının sürekli ilerleyeceği anlamına gelmez, bir gerileme de olabilir (Mengüşoğlu, 2015, s. 225).

Bu başarıların ortaya çıkabilmesi, nesilden nesile aktarılabilmesi, insanın tarihsel oluşa olumlu yönde katkıda bulunabilmesi için biyopsişik varlığında sahip olduğu olanakların ve yeteneklerin, yani insanın varlık koşullarının geliştirilmesi gerekmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 224-225). Çünkü insanın başarıları ona hazır olarak verilmemiştir. İnsan, bilim, sanat, teknik gibi başarılarını, yüzyıllar boyunca adım adım ilerleyerek, nice zahmet ve zorluklarla elde etmiştir (Mengüşoğlu, 2015, s. 225). Mengüşoğlu'na göre insanın sahip olduğu olanakları geliştirebilmesinde, bir form kazanabilmesinde, başarıların yaratıcısı olabilmesinde ve aynı zamanda tarihsel varlık alanının oluşabilmesinde ve şekil kazanabilmesinde çeşitli ilke ve etkenlerin payı vardır. İnsanın biyopsişik varlığında bulunan işlenmemiş, ham yetenekleri olgunlaştıran, tarihsel varlık alanını yöneten ve belirleyen etkenlerin başında da eğitim gelmektedir (Mengüşoğlu, 2014, s. 224-229). İnsanların türsel olanaklarını özgürce geliştirebilmeleri, kendilerini gerçekleştirebilmeleri ve tarihsel oluşa olumlu bir yön verebilmeleri ise ancak felsefi antropolojiye dayanan köklü bir eğitim sistemiyle mümkündür (Mengüşoğlu, 2015, s. 279-280). Çünkü Mengüşoğlu'nun düşüncesinde antropolojik görüş, kaynağını eğitimden almakta ve eğitimin ön planda olmasını gerektirmektedir (Mengüşoğlu, 2014, s. 111).

Felsefi Antropolojinin Işığında Mengüşoğlu'nun Eğitim Görüşü

Mengüşoğlu'na göre insan varlığı alanını determine eden antropolojik kategoriler olarak, bilim, sanat ve teknolojinin yaratıcısı olma, değerlerin sesini duyma, özgür olma, önceden görme, önceden belirleme, zamanın üç boyutunda yaşama, ideleştirme, çalışma vb. insan fenomenlerinin ve başarılarının hiçbirisi insana doğa tarafından hazır verilmemiştir. İnsan doğuştan hiçbir şey getirmez (Mengüşoğlu, 1977, s. 13). İnsanda ancak bu fenomen ve başarılarla temel olabilecek, bunları hayata geçirebilecek çekirdekler, yani ham biyopsişik yetenekler, olanaklar vardır (Mengüşoğlu, 2015, s. 271). Bu fenomen ve başarıların çeşitli derecelerde de olsa ortaya çıkabilmesi için insanın bir "bütün" olarak bu ham biyopsişik yetenekleri geliştirmesi gerekmektedir. İşte bunu gerçekleştirecek olan, eğitim ve eğitilebilmedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 272). Eğitimi, insanı insan yapan temel fenomenlerden/etkinliklerden biri olarak gören Mengüşoğlu'na göre, eğitim ve eğitilebilme, insanı hayvandan ayıran bir özelliktir (Kaynaradağ, 2017, s. 71-72). Çünkü eğitim insana özgü bir fenomendir, yani yalnızca insan eğiten ve eğitilebilen bir varlıktır (Mengüşoğlu, 2015, s. 275).

İnsanın eğiten ve eğitilebilen bir varlık olması, onun plastisitesine, yani eğilip bükülebilmesine dayanmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 528). Daha açık bir ifadeyle, insan, somut bütünlüğünde öteki canlı varlıklardan farklı olan bir özelliğe sahiptir. Bu özellik, insanın bir bütün olarak biyopsişik yetenekleri ve olanakları bakımından eğilip bükülebilmesidir. Canlı bir varlığın eğilip bükülebilmesi demek, onun bir form kazanabilmesi ve bu kazandığı formu, bütün hayatı boyunca geliştirebilmesi, işleyebilmesi anlamına gelmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 272). İşte insan, statik olmayan, değişen, gelişen, kendisine sunulan şeyleri alan, sindiren, işleyen, onlara yenilerini katan, yapıp etmeleriyle ortaya koyduğu başarılarını bir sonraki nesile tarihsel bir miras olarak aktarabilen, sadece başkaları tarafından eğitilmekle kalmayan, aynı zamanda kendi kendisini de eğitebilen bir varlıktır (Mengüşoğlu, 2015, s. 528)

Buna karşılık, hayvanın plastisitesi yoktur. Bu nedenle, hayvanın eğilip bükülmesi, yeni bir form kazanması, kendini ve içinde yaşadığı çevreyi geliştirmesi ya da gelecek nesile tarihsel bir miras veya bir yaşam deneyimi bırakması söz konusu değildir. Dolayısıyla hayvanda, bir eğitilme yoktur, onda ancak belli alışkanlıklar kazanmak, belli uyarılara karşı tepki göstermek anlamında alıştırmadan bahsetmek mümkündür (Mengüşoğlu, 2015, s. 527-528). Üstelik hayvanın kazandığı her türlü alışkanlık insan eliyle gerçekleşmekte ve uzun zaman insan tarafından aktifleştirilmediğinde ya da canlı tutulmadığında, kendi kendine tekrar etme, hatırlama yetisinden yoksun olan hayvan, edindiği alışkanlıkları unutmaktadır. Bu nedenle, hayvanda, insan eğitimi anlamında bir eğitilme söz konusu değildir. Başka türlü bir iddia ancak bir antropomorfizm (insana benzetme) olur (Mengüşoğlu, 2015, s. 528).

Dolayısıyla Mengüüşoğlu'na göre, insan eğitilebilen, hayvan ise belli birtakım alışkanlıklar kazandırılmak suretiyle terbiye edilen bir varlıktır (Kaynardağ, 2017, s. 72). Kendini geliştirme adına olanakları son derece sınırlı olan hayvan, tam anlamıyla olmuş bitmiş bir varlıktır. Bu nedenle en kısa süre içinde son biçimini alır. Bu durum, onun katı, yani statik bir doğal yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Doğa, hayvana ne vermişse hayvan o dur, yani her şeyini doğaya borçlu olan hayvan tam bir doğa varlığıdır (Mengüüşoğlu, 2015, s. 528). Oysa insan, doğa tarafından yönetilen ya da kendisine herhangi bir gelişme yönü verilmiş olan bir varlık değildir. Nietzsche'nin belirttiği gibi "insan neliği bakımından önceden saptanmamış bir hayvandır" (Mengüüşoğlu, 2015, s. 62). Daha açık bir ifadeyle, insan bir olanaklar varlığıdır. Temelini insanın biyopsişik bütünlüğünde bulan bu olanakların, işlenmemiş ham yeteneklerin, çekirdeklerin gelişmesi, insanın bir form kazanarak kendini gerçekleştirebilmesi ise ancak eğitim sayesinde mümkün olmaktadır (Mengüüşoğlu, 1977, s. 13).

Mengüüşoğlu'na göre eğitimin, insan için önemli olması, onun her şeyi öğrenmek zorunda olmasından kaynaklanmaktadır (Mengüüşoğlu, 1977, s. 14). İnsan dünyaya geldiği zaman hiçbir bilgiye sahip değildir, dilini bile öğrenmek zorundadır. Doğa, insanı hiçbir şekilde kayırmadığı gibi öteki canlılara gösterdiği birtakım kolaylıkları ona göstermemiştir. Hayvan dünyaya geldiğinde, doğa tarafından kendisini yaşatacak oldukça iyi araçlarla donatılmış bir durumdadır. Bu nedenle, insana göre hayvan çok daha kısa süren bir bakıma gereksinim duyar ya da birçok durumda herhangi bir bakıma ihtiyacı yoktur. Ancak hayvanın aksine, kendisini yaşatacak, kollayacak doğal bir donanımdan yoksun olarak dünyaya gelen insan yavrusunun, bir yandan çevresinden gelebilecek tehditlere karşı korunmasını ve beslenmesini gerektiren, oldukça da uzun süren, özen ve dikkat isteyen bir bakıma, öte yandan da bu bakımin bir devamı olan eğitime ihtiyacı vardır (Mengüüşoğlu, 2015, s. 527). Çünkü insanın bütün edinin ve kazanımları eğitimin bir ürünüdür (Mengüüşoğlu, 1977, s. 14). Mengüüşoğlu, doğanın insana verdiği ham yeteneklerin ve olanakların gerçekleşmesinin ancak eğitim sayesinde mümkün olduğunu, Kant'ın dile getirdiği ve eğitimin insan için önemine dikkat çektiği şu sözlerle açıklamaktadır:

İnsan, ancak eğitim sayesinde insan olur. İnsanda önceden bulunmayan bu niteliği, eğitim gerçekleştirir. Çünkü insanın tabii kabiliyetlerinin gelişmesi, kendiliğinden olup bitmez; tabiat, insana hazır kabiliyetler vermemiştir. Tabiat, insanı, sahip olduğu kabiliyetlerin, imkânların çekirdekleri ile donatmış, onları geliştirmeyi insanın kendisine bırakmıştır. Tabiat, insanı dünyaya fırlatmış ve sanki ona şunu söylemiştir: Eğer sen günün birinde bir başarıya, bir mutluluğa erişirsen, bunu sen başka bir kuvvete, başka bir varlığa değil, yalnız ve yalnız kendine borçlusun. En alt basamakta kalman da, en üst basamağa çıkman da, senin kendi eserindir; başka bir kuvvetin, hatta tabiat üstü bir varlığın da sana yardımı olmamıştır (Akt. Mengüüşoğlu, 1977, s. 13-14).

Eğitimin, insanın işlenmemiş yeteneklerini geliştirebilmesinde ve insanlaşabilmesinde, temel bir etken olduğunu düşünen ve bu konuda Kant'ın görüşlerinden beslenen Mengüsoğlu'na göre, insan, kendi kendisini yapılandırabilen, kendi varlığını bizzat kendisi kuran bir varlıktır ve insan bundan hem tek kişi hem de tür olarak sorumludur (Mengüsoğlu, 2015, s. 68). İnsanın bunu başarabilmesi, doğal yeteneklerini geliştirebilmesi ise eğitimle biçimlenebilmesine bağlıdır Çünkü ancak eğitilen insan belli bir yön, bir form kazanır (Mengüsoğlu, 2015, s. 70). Fakat eğitim, insanın sahip olduğu doğal yetenekleri hem iyi hem de kötü anlamda geliştirebilecek bir güçtedir (Mengüsoğlu, 2015, s. 167). Eğitimin, yeni yetişen genç insanda, uyuklayan yüksek değer duygusunu ve yetenekleri aktifleştirebilmesi, açığa çıkarabilmesi için antropolojik temellere dayanması, yani insanı somut bir bütün olarak ele alması ve özerk bir alan olarak görmesi gerekmektedir (Mengüsoğlu, 2015, s. 111, 279-280). Bu anlamda, biyopsişik çekirdekleri değişmemesine rağmen, statik olmayan, değişen, gelişen bir varlık olan insana en uygun eğitim, onun bağımsız düşünme ve yapıp etme yetenekleri olan, hür bir varlık olarak eğitilmesidir. Eğitim, insanın sadece tavır ve hareketlerini, davranışlarını ya da bilişsel yönünü değil, bütün yeteneklerini geliştirmeyi amaçlamalıdır (Mengüsoğlu, 1977, s. 13). Aksi halde, “bu yetenekler, bu çekirdekler gelişemeyecekler, doğanın insana verdiği durumda kalacaklar, sonunda soysuzlaşacaklardır” (Mengüsoğlu, 2015, s. 306).

Mengüsoğlu'na göre insanın bilimsel çalışmayı öğrenebilmesini, çalışma alanlarını bir plana bağlayabilmesini, bilim, sanat, teknik gibi başarıların yaratıcısı olabilmesini ve dünya, doğa, hak, haksızlık, adalet, insan, özgürlük vb. hakkında belli bir görüş tarzı kazanabilmesini ancak erken yaşta başlayan, temel ilkeleri saptanmış, uzun süre uygulanması gereken ve kaynağını antropolojik görüşten alan, köklü bir eğitim gerçekleştirebilir. Çünkü insanın, kendine, diğer insanlara, dünyaya ve hayata ilişkin yüksek değer duygusuyla bezenmiş, bilimsel bir görüş tarzı edinmesini, özgür yaratıcı bir insan olmasını, satın alır gibi başka bir ülkeden almak mümkün değildir. Bütün bunlar, her toplumun kendi çalışmasıyla, çabasıyla ve uygulanacak uzun vadeli bir eğitim sistemiyle elde edilebilir (Mengüsoğlu, 2015, s. 111-112, 167-168). Böyle bir eğitim, gözün, gözlemin, zamanı kullanmanın, düşünmenin, araştırmanın, deneme ve sınamanın eğitimidir (Mengüsoğlu, 2015, s. 112).

Bu nedenle eğitim, pasif bir ezberlemeye değil, aktif bir yapıp etmeye dayanmalıdır. Eğitimde etkili olan, olup bitenler, yaşanan hayat ve eylemlerdir (Mengüsoğlu, 1977, s. 13). Daha açık bir ifadeyle, Mengüsoğlu'na göre eğitimi teorilerin değil, yaşamın kendisi yönetmelidir (Nutku, 2017, s. 64). Çünkü “eğitim, teorik, pedagojik bir doktrin olarak etkisiz kalmaya mahkumdur” (Mengüsoğlu, 1977, s. 14). Mengüsoğlu'nun düşüncesine göre insanı asıl eğiten, yaşanan real hayat fenomenleridir. Eğitim teorileri ise ancak eğitimin biçimlerini, yöntem ve kolaylıklarını

öğretebilir (Mengüşoğlu, 1977, s. 14). Mengüşoğlu, eğitim alanında elde edilen bütün başarı ve başarısızlıklarda realitenin, yaşanan hayatın ve ailenin önemli bir rolü olduğunu şu sözleriyle dile getirmektedir:

(...) eğitime ve eğitilme, soyut fikirlerle, öğütlerle sağlanamaz. Eğer bir memlekette ağaç sevgisi yoksa, ormanlar yakılıp yıkılıyorsa, eski ve yeni sanat eserlerine saygısızlık varsa, her yeri öğütlerle donatsak da, durumu değiştiremeyiz; sevgi ve saygının, kişilerin hayat biçimi içinde yer alması gerekir. Bu bakımdan eğitimin ilk ve önemli basamağı ailedir. Burada yer bulmayan, yaşanan hayat haline gelmeyen bir sevgi ve ilgi, teorik düzeydeki telkinlerle, öğütlerle meydana getirilemez (Mengüşoğlu, 1977, s. 14).

Mengüşoğlu'na göre, eğitimin ilk önemli basamağı aile olmakla birlikte, eğitimde, insanın içine doğduğu tarihi çevrenin payı da büyüktür. Bunun başlıca nedeni, insanın tarihsel bir varlık olmasıdır (Mengüşoğlu, 1977, s. 14). Daha açık bir ifadeyle, canlı bir varlığın bakımından, eğitiminden, bir form kazanarak kendini yetiştirmesinden söz edilebilmesi için onun bir yandan hazır olmayan çekirdek ve yeteneklerle dünyaya gelmesi, bir olanaklar varlığı olması, öte yandan tek bir insanın, tek bir ulusun malı olmayan, bütün insanlığın ortak mirası olan başarılarla sahip olması gerekmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 275-276). Bunlar, bilim, sanat, felsefe, teknik ya da sosyal kurumlar gibi insan başarılarıdır. İşte Mengüşoğlu'na göre insan, nesilden nesile devredilen insan başarılarından oluşan bir dünyanın içine doğar, burada eğitilir ve gelişir. Kesintisiz bir şekilde sürüp giden, yenilerinin eklenmesiyle zenginleşen bu başarılar, insana bir form kazandırır, onu yetiştirir (Mengüşoğlu, 2015, s. 276). Bu bakımdan Mengüşoğlu'na göre, eğitimin, birbirine bağlı olan, iç içe geçmiş iki basamağı bulunmaktadır. Bunlardan biri, insanın içinde doğup büyüdüğü tarihsel çevre, diğeri ise okullar ve eğitim metodlarıdır (Mengüşoğlu, 1977, s. 14).

İnsan başarılarından, düşünce dünyasından oluşan tarihsel çevrenin, yeni kuşağın form kazanmasında ve yetişmesinde doğal bir etken olduğunu düşünen Mengüşoğlu'na göre, çocuğun içine doğduğu çevrenin düşünce sferi ya da düşünce dünyası, onu kendiliğinden eğitir. Böyle bir eğitim, pasif bir form kazanmadır. Bu şekilde kazanılan form, bir insan grubunun başarılarının üstünde bulunduğu basamağın yüksekliğine bağlıdır. Tarihsel çevrenin başarılarının bulunduğu basamak ne kadar altta ise, form kazanma da o kadar basitleşir ve ilkelleşir. Bu durumda, form kazanma basit bir çocuk bakımından öteye gitmeyebilir (Mengüşoğlu, 2015, s. 276-277). Buna karşılık, insanın içine doğduğu düşünce dünyası, tarihsel varlık alanını oluşturan başarılar, yüksek bir basamak üzerinde bulunuyorsa, o zaman bilim, pediatri (çocuk sağlık bilimi), çocuğun bakımından eğitimine kadar bir bütün olarak şekil kazanmasına, onda bulunan olanakların gerçekleşmesine hizmet eder (Mengüşoğlu, 2015, s. 277).

Dolayısıyla ister alt bir basamak isterse yüksek bir basamak üstünde bulunsun, her tarihi çevre ya da düşünce dünyası, yeni kuşaklara bir form kazandırır. Ancak insan başarıları bakımından fakir, katı bir görüşün hakim olduğu bir düşünce dünyasının içinde doğup büyümenin insana kazandırdığı formla, yaratıcı, başarılarla dolu, zengin, canlı ve oluş içinde bulunan bir tarihi çevrede yetişmenin kazandırdığı form arasında büyük bir fark olduğuna dikkat çeken Mengüşoğlu'na göre, aile ve okul eğitimi açısından, tarihi çevre, iki kutuplu bir nitelik taşımaktadır. Tarihi çevre, okul ve aile eğitimine yardımcı olabildiği gibi tam tersine engel de olabilmektedir. İnsan başarıları bakımından tarihsel çevrenin fakir olduğu, düşünce dünyasında bir ortaklığın, düzenin bulunmadığı, kaosun hüküm sürdüğü bir yerde, çevrenin eğitime etkisi yıkıcı olur. Böyle bir yerde neyin haklı, neyin haksız olduğunu, neyin bir başarı ya da hizmet sayılıp sayılmadığını anlamak mümkün değildir ve bu durum, okul ile çevre arasında bir uçurumun açılmasına neden olmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 278).

Ancak tarihsel çevre, insan başarıları bakımından zenginse, düşünce dünyasında bir düzen, bir ortaklık varsa, başarılarda, değerlendirmelerde bir kaos egemen değilse, yani kimin haklı kimin haksız olduğu, neyin başarı sayılıp sayılmadığı herkes için açıksa, o zaman tarihsel çevre, okula ve eğitime yardımcı olur. Öte yandan, çağın düşünce sferi başarılar bakımından zengin olmasına karşın, okul katı bir görüşe saplanıp kalmışsa, yani okul hayatı, hayat da okulu yalanlıyorsa, okul ile hayat arasında bir uygunluk, ortak bir görüş tarzı yoksa, eğitim kısırlaşır, okulun öğretim ve form kazandırma işlevi, genç insan için hayatında kullanamayacağı bir “malûmat yığını”, bir yük olur. Ancak bu durum gençlerin bağımsız yargılarını öldürdüğü gibi onları birer ezberci, taklitçi yapar. Üstelik bu durumdan kurtulmayı da çok az insan başarabilir (Mengüşoğlu, 2015, s. 278).

Mengüşoğlu'na göre eğitimin işlevini yerine getiremediği, başarısız olduğu bu tür durumlarda, sıklıkla eğitim öğretim planları, yöntemleri değiştirilir ya da bütün kusur sosyal çevrenin ahlak bakımından bozukluğunda bulunur, yani sosyal çevre sanki ondan şikayet eden bizlerin dışında bir şeymiş gibi bütün kabahat topluma, sosyal çevreye yüklenir. Ancak eğer sosyal çevre tıpkı hayvan dünyasında olduğu gibi doğanın bir vergisi olsaydı, o zaman kendimizi onun dışında tutup, bütün kusuru ona yüklemek mümkün olurdu. Oysa sosyal çevre, toplum, insanın kendisinin bir ürünüdür, dolayısıyla onu bozmak da insana yakışır bir şekilde inşa etmek de bizim elimizdedir (Mengüşoğlu, 1977, s. 15). Bunun yanı sıra, okullarda din ve ahlak eğitiminin eksikliğinden dolayı sosyal çevrenin bozulduğunu, bu nedenle eğitimin başarısız olduğunu öne sürenlerin de görüldüğünü, ancak böyle bir düşüncenin her türlü temelden yoksun olduğunu belirten Mengüşoğlu'na göre, insanı, olup bitenin, yaşanan hayatın, eylemlerin etkilediği kadar hiçbir telkin, din, ahlak dersi ya da öğüt etkileyemez. Eğitilen insan, yakın çevresinde hak temelli bir

yaklaşımından hareket edildiğini bilir, başarının çalışma ürünü olduğunu, liyakatin göz ardı edilmediğini görürse, bu anlamda olumlu örneklerle karşılaşsrsa, o da başka türlü hareket etmez (Mengüşoğlu, 1977, s. 16).

Fakat “insan, kazançların, mesleklerin, ancak hileli yollardan giderek elde edildiğini, ehliyetin, dürüstlüğün burada bir rol oynamadığını görürse, onun ilk fırsatta böyle hareket edeceğinden şüphe edilmemelidir” (Mengüşoğlu, 1977, s. 16). Başlangıçta insan buna her ne kadar isyan etse de yapısı, kişiliği yeteri kadar güçlü değilse, o da çoğunluğa uyacak, kısa yoldan zengin olmanın, yükselmenin çaresini karanlık yollarda arayacaktır. Dolayısıyla çocuklara okullarda istenildiği kadar öğüt verilsin, kısa zamanda hileli yollarla başdöndürücü servetlere konanların, mesleklerinde yıldırım gibi yükselenlerin bulunduğu bir sosyal çevrede, ölçünün yerine ölçsüzlüğün geçmesi ve bir epidemiyi gibi her alana yayılması kaçınılmaz bir sonuçtur. Yeni yetişen bir insanın bu türden bir sosyal çevrenin etkisinden kurtulabilmesi, ancak çok sağlam bir aile eğitimiyle ya da çok güçlü biyopsişik yeteneklere, olanaklara sahip olmasıyla mümkündür (Mengüşoğlu, 1977, s. 16-17).

İnsanın form kazanmasında, tarihi çevrenin, somut insan dünyasındaki örneklerin ve aile eğitiminin yanı sıra okulların da önemli olduğunu düşünen Mengüşoğlu'na göre, okulda verilen eğitim, pasif olmaktan çıkan, yönetilen ve insanın kendi kendisini yetiştirmeye götüren yolu hazırlayan aktif bir şekil kazanma sürecidir (Mengüşoğlu, 1977, s. 16). İnsan her ne kadar yönetilen bir eğitim olmadan da içinde doğup büyüdüğü çevreden, kendi deneyimlerinden, başından geçenlerden pek çok şey öğrensede Mengüşoğlu, böyle kazanılan bir bilginin çok sınırlı ve belli bir zaman sonra statik, donmuş bir nitelik kazanacağını belirtmektedir. Bu nedenle kendi kendini eğitime, ancak başkaları tarafından yönetilen bir eğitimden geçtikten, bağımsız olmaya başladıktan sonra, insanın kendisi tarafından yönetilebilir ve yararlı olabilir (Mengüşoğlu, 2015, s. 529).

Form kazanmanın aktif olarak yönetilen bu basamağında eğitimcinin görevi, yeni yetişen gençlerin, bütün yeteneklerinin, olanaklarının gelişmesine, bir hak ve haksızlık duygusu kazanmalarına, bağımsız bir düşünme ve yargı gücüne sahip olmalarına yardımcı olmaktır. Bu bakımdan eğitimcilerin sorumluluğunun büyük olduğunu belirten Mengüşoğlu'na göre, onların örnek olmaları ilk şarttır. Çünkü eğitim probleminde en can alıcı nokta onun örneklere dayanmasıdır. Başka bir deyişle, insanın aktif form kazanma sürecinde, somut insan dünyasında olduğu gibi etkili olan, öğretmenin ezbere öğütler vermesi değil, yapıp etmeleriyle örnek olması ve öğrencileri örneklerle düşündürmesidir. Bu da ancak, *receptiv*, pasif, ezbere dayanan bir eğitim tarzının yerine, aktif bir eğitim tarzının benimsenmesiyle mümkündür (Mengüşoğlu, 1977, s. 16). Çünkü eğitilen insan, kendisine uygulanan eğitim tarzına göre belli bir yön ve form kazanmaktadır. Dolayısıyla insanın şekil kazanmasında eğitimin uygulanış biçiminin rolü büyüktür (Mengüşoğlu, 2015,

s. 70). Eğitim tarzının insana etkisini, toprağın ve tarım tarzının bitkiye etkisine benzeten Mengüşoğlu, insan doğasında gizlenen olanakların açığa çıkmasında ve gelişmesinde eğitimin uygulanış biçiminin önemine, Kant'tan bir alıntı yaparak dikkat çekmektedir:

Çuha çiçeği fidandan yetiştirilirse, aynı renkte olan çiçekler elde edilir; kendi tohumundan yetiştirilirse, birbirinden çok farklı renkte çiçekler açar. Doğa ona asıl “gelişme çekirdeği”ni tohumla birlikte vermiştir; gene de bu çekirdeğin gelişmesinde bitkinin alacağı renkler, ona uygulanacak tarım tarzına göre değişir. Bu fark insan dünyasında da olup bitmektedir (Akt. Mengüşoğlu, 2014, s. 248-249).

Eğitimin aktif bir yapıya kavuşabilmesi için öncelikle temeli hafızlık geleceğine dayanan ezbercilikten kurtulmak gerektiğine dikkat çeken Mengüşoğlu'na göre, farkında olmadan iliklerimize kadar işlemiş olan bu gelenekten dolayı öğrenciler, tıpkı peteğindeki gömece yapışmış arı gibi ezberledikleri suya sabuna dokunmayan kavramlar bilgisinin içine kapanıp kalmakta, hayata, gerçeğe dayanan somut bilgiyi, olan bitenlerdeki bağlantıları, problemleri gözden kaçırmaktadır (Mengüşoğlu, 1977, s. 16-17). Eğitim öğretimin her aşamasında, anlamadan ezberle konuşmanın, ezberle iş yapmanın halen sürüp gittiğini belirten Mengüşoğlu, toplum olarak yakındığımız birçok soruna bir türlü çözüm üretilememesinin, hayata gerekli şeklin verilememesinin temel nedenlerinden birinin, bilginin ezberle dayanmasından, hayatla bağının kopuk olmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Mengüşoğlu'na göre “düşünce tembelliği temelini bu passiv öğrenme kolaylığında bulduğu gibi, kavramlar bilgisinin konkret bilgiye, hayata üstün tutulmasının da temeli buradadır”. Nitekim “havada duran laflara gereken tepkinin gösterilememesi de ezberciliğin bize kazandırdığı bir kabiliyete, anlamadığımızı anlamama kabiliyetine” dayanmaktadır (Mengüşoğlu, 1977, s. 17).

Aktif form kazanma sürecinde, ezberciliğin önüne geçilebilmesi, okulda verilen eğitimin insanın kendi kendisini yetiştirmeye götüren yolu hazırlayabilmesi ve eğitim alanındaki çabaların boşa gitmemesi için eğitimin önceden planlanan bir idesinin bulunması şarttır (Mengüşoğlu, 1977, s. 17). Çünkü “insan türünde iyiyi geliştirecek, kötüyü dizginleyecek olan güç, belli bir ideye dayanan bir eğitim tarzıdır” (Mengüşoğlu, 2014, s. 248). Sözüünü ettiği eğitim idesinin, idealist felsefenin idesi ile ilgili olmadığını, antropolojinin temeli olan, insanın somut bir bütün olduğu düşüncesine dayandığını belirten Mengüşoğlu'na göre eğitimin idesi, kanıyla canıyla, belli bir yerde, belli olanaklar içinde yaşayan insandaki yetenekleri özgürce geliştirmektir (Mengüşoğlu, 1986, s. 105). Ancak çağın bilimsel gerçeklerine uygun, açık ve aktif bir eğitim idesinin, yazboz tahtası yapılmadan uygulanabilmesi, yeni yetişen gençlerin, yapısal olanaklarının, bütün yeteneklerinin gelişebilmesi, bağımsız düşünme ve yargı gücüne sahip olabilmeleri için eğitimin idesini, sosyal çevrenin, yöneticilerin ve

eğitimcilerin yapıp etmeleriyle, eylemleriyle desteklemesi, örnek olması gerekmektedir. Çünkü eğitimin idesi, çevrenin düşünce sferinin etkisi altındadır. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi kayırmaların hakim olduğu bir sosyal çevrede, insanların kendi kendisini yetiştirmesi güçtür (Mengüşoğlu, 1977, s. 17).

Bunun yanı sıra, Mengüşoğlu'na göre sosyal düzen, özellikle mesleki anlamda insan teklerinin kendi kendini yetiştirmesinde de etkilidir. Sosyal düzen, sosyal çevre, insan teklerinin mesleki alanda sahip oldukları bilgi ve beceriye, ortaya koydukları başarılar karşılığında kayıtsız kalır, yani bilgili ile bilgisiz veya başarılı ile başarısız olan arasında bir fark gözetmezse, sadece belli bir formasyonun olup olmadığına bakarsa, kişilerin mesleki alanda kendi kendilerini yetiştirme çabası da çılız kalır. Söz gelimi üniversiteyi bitiren genç, hayatının sonuna kadar orada öğrendikleriyle yetinir veya yetişkin insanın çabaları, işinin teknik sınırlarından öteye gitmez. Mengüşoğlu'na göre eğer de olsa kendi kendisini yetiştiren kişiler çıkabilir, ancak çoğunluktan ayrılan, çevreye uymayan bu tekler, adeta diken gibi herkesin gözüne batar ve genellikle de bir kenara itilir ya da belli bir süre direndikten sonra bu mekanik sisteme uymaya mecbur kalır. Fakat eğer sosyal çevre, insan teklerinin karşısına belli isteklerle çıkarsa, yani sosyal çevrede geçerlikte olan değerler skalasında bilgi, yetkinlik ve başarı ağır basarsa, o vakit durum değişir ve artık belli bir formasyon değil, "formun içi" önem kazanır. Böyle bir düşünce sferinin, değer anlayışının hakim olduğu sosyal düzen, insanların mesleki anlamda kendilerini yetiştirmelerine yardımcı olur, çünkü insanlar, başarısının, bilgi ve becerisinin doğru değerlendirileceğini, dikkate alınacağını bilir (Mengüşoğlu, 1977, s. 17).

Nitekim Mengüşoğlu'na göre bilim, sanat, felsefe, teknik vb. insan başarıları alanında görülen bütün ilerlemelerin, başarıların sırrı burada, yani içi olan bir değerler sisteminin hayata hakim olmasında yatmaktadır (Mengüşoğlu, 1977, s. 17-18). Daha açık bir ifadeyle, tarihsel varlık alanını oluşturan insan başarıları ile bir sosyal düzene hakim olan insanı ve hayatı görüş tarzı arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, görüş tarzı, yani bir toplumdaki insanların çoğunluğunun, insan, hayat ve doğa karşısındaki tavırları, onları kavrayışları, tarihsel varlık alanını oluşturan insan başarılarını derinden etkilemektedir (Mengüşoğlu, 2014, s. 216-217). İnsan başarılarının temelinde daima bir görüş tarzı ve onun da ardında yatan bir değer duygusu olduğunu düşünen Mengüşoğlu'na göre, insanın hayatına, başarılarına şekil veren, yapıp etmelerini yöneten, değerlerdir (Mengüşoğlu, 2014, s. 210). Bir toplumu oluşturan insanların çoğunluğunun benimsediği, değer duygusu, tarihsel çevreyi, çağın düşünce sferini, eğitim de dahil olmak üzere insanın varlık şartlarını, yapıp etmelerini, somut hayat durumları karşısındaki tavır ve tutumlarını, yani sosyal düzeni her anlamda şekillendiren, etkileyen, dolayısıyla insanı ve insanın yaşamını, geleceğini belirleyen temel etmenlerden biridir (Mengüşoğlu, 2014, s. 216-220, 241).

Mengüşoğlu, dev bir mekanizma gibi çalışan sosyal düzenin değerler sistemini, hayat tarzını değiştirmenin hiç kolay olmadığını, ancak eğitim sayesinde insanların değer duygusunun şekil kazanıp, gelişebileceğini, insan başarılarının ilerleyen bir yöne çevrilebileceğini, dolayısıyla bir toplumun sosyal düzenine, tarihsel oluşuna olumlu bir yön kazandırılabilceğini düşünmektedir (Mengüşoğlu, 2014, s. 225). Eğitimin, değer duygusu alanında önemli bir rol oynadığını belirten Mengüşoğlu, bir sosyal düzende, yüksek değerlere göre hareket eden insanların sayısının uygun bir eğitimle çoğaltılabileceğini öne sürmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 167). Ancak bunun için insanı herhangi bir amacın aracı yapmayan, acele yargılardan, deneysel önlemlerden uzak duran, uzun vadeli, geliştirici bir eğitim sisteminin, sabır ve süreklilikle, şimdiden çok geleceği göz önünde bulundurarak, bilimsel ve felsefi bir temelde uygulanması gerekmektedir. Mengüşoğlu'na göre böyle bir eğitim sistemi, her şeyden önce belli bir görüş tarzının, benimsenmesini, sindirilmesini amaçlamalı ve yeni yetişen kuşaklarda sosyal düzeni ilerletecek, geliştirebilecek halis yüksek değerlerle birlikte araç değerlerin uyum içinde uyanmasını hedeflemelidir (Mengüşoğlu, 2014, s. 225). Çünkü yeni yetişen gençlerin, uyuklayan değer duygusunu aktifleştirebilmek, onlara halis yüksek değer duygusu kazandırabilmek ancak bu türden bir eğitimle mümkündür. Aksi halde, eğer genç bir insan, yalnız araç değerler içinde yetişir, yetiştirilirse ve üstelik çevre de bunu desteklerse, onun ileride yüksek değer duygusu kazanması güçleşir, hatta çok kez olanaksız hale gelir. Sadece araç değer duygusu kazanan bir insanda ise özgürlük en aza iner ve o yüksek değerleri duymaz, çünkü onun aktarı yarar sferine takılıp kalır (Mengüşoğlu, 2015, s. 215).

Sonuç olarak, gelecek kuşakların, nice insan başarılarının sadece alıcısı değil, yaratıcısı olabilmesi ve bu başarıların insana bir form kazandırabilmesi için nicelikten çok niteliğin ağırlık kazandığı, geliştirici bir eğitim anlayışı, insanı biyopsişik, somut bir bütün, otonom bir varlık olarak gören antropolojik bir görüşten hareket etmeli ve özellikle her türlü siyasi refleksiyonun, karışmanın ve karıştırmanın dışında kalmalıdır. Çünkü "eğitim problemi, politik mevkide bulunan bir kimsenin –bu kimse ne kadar yetenekli olursa olsun– işi değildir; tersine, en başta bilim ve felsefenin, sonra sosyal birliği oluşturan çekirdeklerin, yani ailelerin, okulların hatta bütün bireylerin işidir" (Mengüşoğlu, 2014, s. 225). Bu nedenle, eğitim, bütün bireyleri kavrayan, herkesi aynı derecede ve önemde ilgilendiren sosyal bir sorun olarak görülmeli, bu alandaki problemlerden yakınmak yerine, bunda her birimizin az çok payı olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Çünkü bir ülkedeki bozuk düzenden herkes aynı derecede sorumludur (Mengüşoğlu, 2014, s. 225-226). Mengüşoğlu'nun insan ve eğitim görüşünden hareketle söyleyecek olursak, insansal diyebileceğimiz, geliştirici bir eğitim sistemiyle, insanları, ortaya koydukları eylem ve tavırlarıyla bütün toplumu temsil ettikleri bilinç ve sorumluluğunda ye-

tiştirebilmek, onlara yüksek değerlerle bezenmiş bir görüş tarzı kazandırabilmek mümkündür. Ancak günümüzün eğitim anlayışı göz önünde bulundurulduğunda, Mengüşoğlu'nun deyişiyle, eğitim, topyekûn devrim ister.

Sonuç

Eğitimin neliğini, “insan nedir?” sorusuyla bağlantılı olarak ele alan Mengüşoğlu'na göre, her eğitim anlayışının temelinde bir insan görüşü yatmaktadır. İnsanın varlık yapısını parçalayarak, somut bütünlüğünü gözden kaçıran antropolojilere karşı, insanı biyopsişik bir bütün olarak gören ontolojik temelli felsefi antropolojiyi öne süren Mengüşoğlu, insanın neliğini, herhangi bir kavrama, teoriye ya da önyargıya dayanmadan, insan fenomenlerinden hareketle anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Mengüşoğlu'nun felsefi antropolojisine ilişkin genel bir çerçeveye sunan bu fenomenler bağlamında insan; bilen, yapıp-eden, değerlerin sesini duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür hareketleri olan, ideleştiren, kendisini bir şeye veren, seven, çalışan, konuşan, inanan, devlet kuran, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, disharmonik, biyopsişik bir yapıya sahip, plastisitesi olan, eğitilip-bükülebilen, bir form kazanabilen, dolayısıyla eğiten ve eğitilebilen, zamanın üç boyutunda yaşayan tarihsel bir varlıktır. Bu fenomenleri, Nietzsche'den hareketle insanın “varlık koşulları” olarak adlandıran Mengüşoğlu'na göre, insanın olduğu her yerde, çeşitli derecelerde, her zaman ortaya çıkan, hiçbir insan topluluğunda eksik olmayan bu fenomenler, aynı zamanda insana özgü olanaklar, yetenekler ve başarılarıdır.

Mengüşoğlu, insan varlığının taşıyıcısı olan bu olanakların ve yeteneklerin, tek tek kişiler tarafından hayata geçirilmesiyle ortaya çıkan bilim, sanat, felsefe, teknik gibi insan başarılarını, insanın tarihselliğinin bir ürünü olarak görmektedir. Bütün insanlığın ortak mirası olan insan başarıları ise tarihsel varlık alanını oluşturmaktadır. Dolayısıyla tür olarak insan, tek tek kişilerin tarih boyunca birbiriyle bağlantılı olarak ortaya koyduğu başarılarla diğer varolanlardan farklı, sadece kendine özgü bir alan yaratmış olan ve bu alanda kendi kendini var eden tarihsel bir varlıktır. Bu açıdan bakıldığında, Mengüşoğlu'nun düşüncesinde, zamanın boyutlarına kök salan, bugünü, geçmişteki başarılarına dayanarak ve geleceği de hesaba katarak yaşayan insanın tarihselliğinin, onun ayırt edici özelliğine karşılık geldiğini ve temelini, insanın varlık koşullarında, insana özgü başarılarla bulduğunu söylemek mümkündür. Ancak Mengüşoğlu'na göre, insan başarılarının hiçbirisi insana doğuştan hazır bir şekilde verilmemiştir. Tür olarak insan, bu fenomen ve başarılarla dünyaya gelmektedir. Bu fenomen ve başarıların çeşitli derecelerde de olsa ortaya çıkabilmesi için insanın bir bütün olarak işlenmiş yeteneklerinin geliştirilmesi gerekmektedir. İşte bunu başaracak olan eğitim ve eğitilmedir.

Mengüşoğlu'nun düşüncesinde eğitim, insanı insan yapan temel bir fenomen, bir varlık şartıdır. İnsanın eğiten ve eğitilebilen bir varlık olması ise onun olanaklar varlığı olmasına, plastisitesine, yani eğilip bükülebilmesine ve bütün insanlığın ortak eseri olan bilim, sanat, felsefe, teknik, sosyal kurumlar gibi insan başarılarına dayanmaktadır. Mengüşoğlu'na göre tarihsel varlık alanını oluşturan insan başarıları, insana bir form kazandırmakta, yani nesilden nesile aktarılan bir başarılar dünyası içinde gözünü açan insan, burada yetişip, gelişmektedir. Bu bakımdan eğitimin birbirine bağlı, iç içe geçen temel bileşenleri, ailenin yanı sıra, düşünce dünyasından, insan başarıları alanından oluşan tarihsel çevre ya da tarihsel varlık alanı, somut insan dünyasındaki örnekler ve okullardır. Ailenin, çevrenin düşünce sferi ya da düşünce dünyasının, sosyal çevrede karşılaşılan örneklerin, yani yaşanan real hayat fenomenlerinin, insanı kendiliğinden eğiten, insanın form kazanmasını, yetişmesini sağlayan doğal bir etken olduğunu düşünen Mengüşoğlu'na göre, okulda verilen eğitim ise insanın kendi kendisini yetiştirmeye götüren yolu hazırlayan aktif bir şekil kazanma sürecidir.

Form kazanmanın bu basamağında, insanda uyuklayan yeteneklerin aktifleşmesi, açığa çıkabilmesi ve insanın kendini gerçekleştiribilmesi için eğitimin, insanı özerk bir varlık olarak görmesi, bir bütün olarak ele alması, yani antropolojik temellere dayanması gerekmektedir. Çünkü antropolojik görüş kaynağını eğitimden almaktadır. Ancak günümüz eğitim anlayışının, antropolojik temellere dayanmaktan çok uzak olduğunu, insanı biyopsişik bir bütün olarak inceleyeceği yerde, ontik olarak çeşitli alanlara böldüğünü, insanın sadece tavır ve davranışlarına yoğunlaştığını ya da bilgisel/düşünsel yönünü geliştirmeyi hedeflediğini belirten Mengüşoğlu'na göre, insan özerk bir varlık olarak değil, devlete, siyasete, ekonomiye, tekniğe, ahlaka veya dine hizmet etmek amacıyla yetiştirilmektedir. İnsanı öne sürülmüş herhangi bir amaç için araç olarak yetiştiren böyle pragmatik bir insan görüşüne dayanan eğitimin, insanı bir bütün olarak yetiştirebilmesi, ham çekirdek ve yeteneklerini geliştirebilmesi, insana bir form verebilmesi ise mümkün değildir.

Oysa, biyopsişik çekirdekleri değişmemesine rağmen, statik olmayan, değişen, gelişen bir varlık olan insan için en uygun eğitim, onun bağımsız düşünme ve yapıp etme yetenekleri olan, özgür bir varlık olarak eğitilmesidir. Bu nedenle, Mengüşoğlu, insanın bir bütün olarak ham çekirdek ve yeteneklerini ancak antropolojik temelli bir eğitimin geliştirebileceğini düşünmektedir. Bu anlamda eğitimin idesini, felsefi antropolojinin temeli olan, insanın somut bir bütün olduğu düşüncesine dayandıran Mengüşoğlu'na göre eğitim, insanın sadece tavır ve hareketlerini, davranışlarını ya da bilgisel yönünü değil, olanaklar varlığı olan insanın bütün yeteneklerini özgürce geliştirmeyi amaçlamalıdır. Ancak eğitimin, insanın sahip olduğu olanakların ve gizil güçlerin açığa çıkabilmesine, gerçeklik kazanabilmesine yardımcı olabilmesi için eğitimin idesini, ailenin, tarihsel çevrenin düşünce

sferinin, eğitimcilerin, yöneticilerin ve sosyal düzenin, yapıp etmeleriyle, eylemleriyle desteklemesi gerekmektedir. Çünkü Mengüşoğlu'na göre, eğitimin idesi, çevrenin düşünce sferinin etkisi altındadır.

Bir sosyal düzenin ya da çevrenin, düşünce dünyasını belirleyen en temel etken ise insanların çoğunluğunun benimsediği, insan ve değer anlayışıdır. Nitekim, bilim, sanat, felsefe, teknik vb. insan başarıları alanında görülen bütün ilerlemelerin sırrı, yüksek değerler sisteminin hayata hakim olmasında yatmaktadır. Bir sosyal düzenin değerler sistemini, hayat tarzını değiştirmek hiç kolay olmasa da Mengüşoğlu, insanların değer anlayışının, eğitim sayesinde şekil kazanıp, gelişebileceğini düşünmektedir. Başka bir deyişle, eğitim yoluyla insanlara, yüksek değerlerle bezenmiş bir görüş tarzı kazandırabilmek ve insan başarılarına olumlu bir yön verebilmek mümkündür. Ancak bunun için her türlü dini veya siyasi belirlemelerden uzak, köklü, özerk ve geliştirici bir eğitim sisteminin, bilimsel ve felsefi bir temelde, şimdiden çok geleceği göz önünde bulundurarak uzun vadeli, sabır ve süreklilikle, yazboz tahtası yapılmadan uygulanması gerekmektedir.

Dolayısıyla Mengüşoğlu'nun insan felsefesinde eğitim, belirli bir insan ve değer görüşüne dayanan, tarihsel varlık alanını, insan başarılarını yöneten önemli bir ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu koşul, insanın neliğini aradığımız insan başarıları alanını hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Eğitim sistemi bozuk olduğunda, insan başarıları bakımından tarihsel çevre fakirleşmekte, form kazanma basitleşip ilkelleşmektedir. Buna karşılık, insanı biyopsişik, somut bir bütün, otonom bir varlık olarak gören, her bir insan tekinde türsel olanakları araç olarak değil, amaç olarak geliştirmeyi hedefleyen bir eğitim sisteminde, insanın içine doğduğu düşünce dünyası, tarihsel varlık alanını oluşturan başarılar, canlılık kazanıp zenginleşmekte, insanın form kazanmasına, insanlaşmasına yardımcı olmaktadır. Buradan hareketle, insanın form kazanmasının, bir yandan insan başarılarının üstünde bulunduğu gelişme basamağına, yani insan başarılarının niteliğine, diğer yandan ise bir çağda yaşayan insanların değer duygusuna bağlı olduğunu, ancak tüm bunları eğitimin şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, Mengüşoğlu, insanı araç olarak kullanmayan, politik veya dinsel olmayan, ezbercilikten uzak, kişilerin, insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran özelliklerinin bilgisini edinebilmelerini, olanaklarını özgürce geliştirebilmelerini, böylece kendilerini gerçekleştirebilmelerini amaçlayan, tam anlamıyla insansal olarak nitelendirebileceğimiz bir eğitim anlayışının mümkün olduğunu ve bu türden bir eğitimin, antropolojik temellere dayanması gerektiğini, insana özgü fenomen ve başarılardan yola çıkarak ortaya koymaktadır. Bunu yaparken de eğitim probleminin, sırf mesleki, teknik veya öğretim metodu ya da davranış kazandırma sorunu değil, her şeyden önce bir insanlaşma sorunu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Mengüşoğlu'nun insan felsefesinde eğitim, insanlaşmaya yönelik bir

form kazanma sürecidir ve bütün sosyal problemlerin başında gelmektedir. Çünkü insan ancak eğitimle şekil kazanıp insanlaşmaktadır.

Kaynakça

- Mengüşoğlu, T. (1965). *Değişmez Değerler, Değişen Davranışlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (1968). “‘Tarihlik’ ve ‘Tarihsizlik’”, *Felsefe Arkivi*, Sayı 16, ss. 115-130.
- Mengüşoğlu, T. (1977). “Antropolojinin Işığında Eğitim”, *Felsefe Kurumu Seminerleri 1-2-3*, ss. 10-18 Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mengüşoğlu, T. (1986). “Takiyettin Mengüşoğlu Felsefe, Kültür, Dil, Eğitim, ve Felsefi Antropoloji Konusunda Söyleşi”, *Felsefecilerle Söyleşiler*. Haz. Arslan Kaynaradağ, İstanbul: Elif Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2014). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2015). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2017). “Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler”, *Yüzyıllımızda İnsan Felsefesi*. Haz. İoanna Kuçuradi, ss. 21-37 Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2020a). *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2020b). *Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Nutku, U. (2017). “Takiyettin Mengüşoğlu’nun İnsan Felsefesi Işığında Eğitim Olgusuna Toplu Bakış”, *Yüzyıllımızda İnsan Felsefesi*. Haz. İoanna Kuçuradi, ss. 63-71 Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kaynaradağ, A. (1986). “Takiyettin Mengüşoğlu Felsefe, Kültür, Dil, Eğitim, ve Felsefi Antropoloji Konusunda Söyleşi”, *Felsefecilerle Söyleşiler*, İstanbul: Elif Yayınları.
- Kaynaradağ, Arslan (2017). “Takiyettin Mengüşoğlu’nun Düşünce Dünyasında Eğitim Kavramı ve Eğitim Sorunları”, *Yüzyıllımızda İnsan Felsefesi*. Haz. İoanna Kuçuradi, ss. 71-95 Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2017). “20. Yüzyıl Felsefi Antropolojisinde Takiyettin Mengüşoğlu’nun Yeri”, *Yüzyıllımızda İnsan Felsefesi*. Haz. İoanna Kuçuradi, ss. 105-121 Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Tepe, H. (2012). “Çağdaş Türk Düşüncesinde Gelenek Başlatan Bir Düşünür: Takiyettin Mengüşoğlu”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları*. Haz. Cemal Güzel, Mehmet Ölmez) cilt 37, Aralık 2012, ss. 213-227.
- Örnek, Y. (2017). “Felsefede Antropoloji Geleneği ve Takiyettin Mengüşoğlu”, *Yüzyıllımızda İnsan Felsefesi*. Haz. İoanna Kuçuradi, ss. 95-104 Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.